

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกุฏทันตสูตร

A Guideline of Self-Development for Enlightenment in Kutadanta Sutta

¹พระครูธรรมจริยาจารย์ คงทอง, ²วิโรจน์ คุ่มครอง และ ³พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง แต่งงาม)

¹ Phrakhruthammahtorn Panyapawat Khongthong, ²Viroj Koomkrong and

³Phrasrivinayaporn Sairung Dangngam

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

³มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

³Mahamakut Buddhist University, Thailand.

E-mail: ¹panyawutkhogthong@gmail.com, ²koom-krong 9@hotmail.com, ³sairung.in@mbu.ac.th

Received December 10, 2024; Revised February 12, 2025; Accepted February 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในกุฏทันตสูตร 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกุฏทันตสูตร เป็นการวิจัยแบบคุณภาพ เน้นวิจัยเอกสาร วิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกุฏทันตสูตรเป็นการพัฒนาตนตามหลักยัญคือทาน ซึ่งหมายถึง นิตยทาน ได้แก่ ทานประจำที่ทำตามสืบทอดกันมาของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองระดับทานคือ รู้จักเสียสละทรัพย์ของตนเพื่อคนอื่น หลักยัญคือไตรสรณคมน์ ได้แก่ การเลื่อมใสพระรัตนตรัยถือเป็นสรณะ ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับปัญญาคือ รู้จักหาที่พึ่งเพื่อความพ้นทุกข์ หลักยัญคือศีล หมายถึงบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานศีล 5 ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับศีลคือ การไม่เบียดเบียนตนและบุคคลอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน หลักยัญคืออาน 4 ได้แก่ ปฐมอาน ทุติยอาน เป็นต้นถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองระดับสมาธิคือ มีความตั้งใจมั่นมีสติมั่นคงในพระรัตนตรัย มีจิตไม่ฟุ้งซ่านไปในทางที่ผิด และหลักยัญคือวิชา 8 ได้แก่ วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิญาณ อิทธิวิธญาณ ทิพพโสตญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพ นิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ และ อาสวักขยญาณ เมื่อได้ปฏิบัติตามญาณเหล่านี้จิตย่อมพ้นจากกามาสาเว ภวาสาเว และอวิชชาสาเว บรรลุอมรรค ผล และนิพานได้ในที่สุด ผลจากการพึงธรรม พราหมณ์กุฏทันตะได้บรรลุพระโสดาบันและแสดงตนเป็นอุบาสก

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนาตน; การบรรลุธรรม; กุฏทันตสูตร

Abstract

The objectives of this article were 1) study structure and significant teaching found in Kutadantasutta, 2) study self-development for enlightenment in Tipitaka, and 3) to propose the guideline for self-development for enlightenment in Kutadantasutta. It was Qualitative research type, done by documentary survey, analyzed, compiled, and written in descriptive type. The research results revealed that Guidelines for self-development in Kuttanthasutta is the self-

improvement with Yannadana called Nityadana, in which one follows alms that the family has performed continuously, is self-development at the alms level, the sacrifice of one's wealth for others. Tisaranayanna or having confidence in the Triple Gems as refuge is self-development at the intellectual level, which leads to the liberation from suffering. Sīlayanna referring to those who observe 5 precepts is self-development in moral level, abstaining from harming oneself and others. Jhanayanna or 4 trance sacrifice, i.e., first, second absorption, etc., is self-development in concentration level controlling mind, being mindful, and confident in Triple Gem, without distracted thought. Vijjayanna or knowledge sacrifice includes Viappasananana, Manomayiddhinana, Iddhividhanana, Dibbasotanana, Cetopariyanana, Pubbenivasanussatinana, Dibbacakkhunana and Asavakkhayanana. Completing these knowledge and practice liberates the mind from cankers of sense-desire, becoming and ignorance, and attaining the noble path, fruits and Nibbana. Upon completion of Kuttantana Sutta, Kutadanta brahmin attained Sotapanna and confessed himself as an Upasaka in Buddhism.

Keywords: Guideline of Self-Development, Enlightenment, Kutadantasutta

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องการพัฒนาสังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชน กล่าวคือหากระบบการพัฒนาสังคมเป็นไปได้ด้วยดี ประชาชนมีรายได้ดีเลี้ยงชีพดี อยู่ดี กินดี มีงานทำ ผลที่ได้จากการพัฒนาสังคมจะทำให้คุณภาพชีวิตเจริญขึ้น มีความสุขในชีวิตมากขึ้น ฉะนั้นสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนาคนเป็นอันดับแรก เมื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพแล้ว การพัฒนาสังคมก็เป็นไปโดยง่าย เพราะคนเป็นผู้หา คนเป็นผู้ใช้ปัจจัยในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะยุคสมัยใดก็จะเป็นเช่นนี้ ดังมีหลักฐานปรากฏในภุมมัตตสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) บันทึกเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาตนให้มีความเจริญก้าวหน้า

ในครั้งอดีตกาล มีกษัตริย์ผู้มั่งคั่งทรงพระนามว่าพระเจ้ามหาวชิตราชพระองค์ทรงมีพระราชทรัพย์ โภคทรัพย์ ทุนทรัพย์ พืชพันธุ์ธัญญาหาร เงินทองเป็นจำนวนมาก มีห้องพระคลังและยังฉางบริบูรณ์ด้วยสมบัติต่าง ๆ วันหนึ่ง พระองค์พระราชประสงค์จะทำการบูชาญโดยการนำสัตว์จำนวนมากมาฆ่าบูชาตามลัทธิพราหมณ์ จึงตรัสเรียกพราหมณ์ปุโรหิตที่ปรึกษาแผ่นดินเข้ามาเฝ้าและทรงแจ้งพระราชประสงค์นั้นให้ทราบ พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลเกล้าความเป็นไปในชนบทและหัวเมืองต่าง ๆ ให้พระเจ้ามหาวชิตราชทรงทราบว่า สถานการณ์บ้านเมืองของพระองค์ในขณะนี้เกิดความไม่สงบ เพราะโจรผู้ร้ายชุกชุม มีการปล้นฆ่าทำร้ายร่างกายแย่งชิงทรัพย์กันอยู่ทุกวัน ไม่มีความปลอดภัย ในเมื่อทั่วทุกถิ่นมีการจับปล้นกันอยู่ชุกชุมอย่างนี้ การที่จะรื้อฟื้นประกอบพิธีกรรมบูชาญนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเลยในสถานบ้านเมืองขณะนี้พราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดินได้กราบทูลแนะนำต่อไปว่า พวกโจรผู้ร้ายนั้น หากพระองค์จะทรงดำเนิการปราบปรามโดยใช้มาตรการที่รุนแรงเด็ดขาดด้วยการประหารชีวิตบ้าง การฆ่าตัดตอนบ้าง การจับกุมคุมขังมาลงโทษบ้าง การทำให้ต้องตัดญาติขาดมิตรบ้าง การตำหนิบ้าง การเนรเทศบ้าง การใช้มาตรการปราบปรามเช่นนี้ก็จะได้ผลเด็ดขาดไม่เป็นอันตรายด้วยสันติวิธี เพราะพวกโจรตลอดถึงพวกญาติหรือสัมพันธ์ชนของพวกโจรที่เหลืออยู่ซึ่งยังปราบปรามไม่ได้ ก็จะก่อการร้ายขึ้นอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นพระองค์จึงควรใช้มาตรการที่เป็นไปในแนวทางสันติวิธี พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละจักเป็นผู้ชวนชวยในหน้าที่การ

งานของตน จักไม่เปียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และพระองค์จักทรงมีกองพระราชทรัพย์จำนวนมาก บ้านเมืองก็จักตั้งมั่นอยู่ในความร่มเย็นเป็นสุข หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเปียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรธิดาให้พื่อนอยู่นอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่กัน

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอแนะของพราหมณ์ที่ปรึกษาแผ่นดิน จึงมีรับสั่งให้ดำเนินการตามนั้น ผลปรากฏว่ารัฐในความปกครองของพระเจ้ามหาวิชิตราชต่างมีความสุขร่มเย็นโดยถ้วนหน้า ประชาชนกินดีอยู่ดี บ้านเมืองปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่มีการเปียดเบียนกัน พวกราชกรมีความร่าเริงบันเทิงใจ เห็นภาพเป็นพ่อแม่ปกครองลูก ๆ ให้ร่าเริงอยู่แนบบอก ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านชาวเมืองก็ปลอดภัย ไม่ต้องลงกลอนประตูหน้าต่าง เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากพระพุทธานุญาตที่สรุปเฉพาะข้อความสำคัญเกี่ยวกับการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาตนและสังคมดังกล่าวมานี้ ก็เพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนว่า ในทรรศนะมุมมองทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อมองเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็มองครอบคลุมทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างอย่างมีเหตุผลซึ่งทำให้มองเห็นปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา ความสิ้นสุดแห่งปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาอันแท้จริง ดังเช่นที่มองเรื่องการพัฒนาสังคม ก็มองว่า ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม หรือปัญหาผู้ก่อการร้ายเป็นต้นนั้นมีสาเหตุมาจากการกตัตนผิดเคืองในเรื่องการประกอบอาชีพหรือเรื่องปากท้องเป็นสำคัญ วิธีแก้ปัญหาเหล่านั้นจะแก้ด้วยการปราบปรามอย่างเดียวจะไม่สำเร็จแน่นอนหรืออาจจะสำเร็จก็เป็นเพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น หากแต่ต้องแก้ไขที่สาเหตุอันแท้จริง จึงจะเกิดผลอย่างจริงจัง และเป็นผลที่ต้องการอันยั่งยืน ส่วนในกฎทนต์สูตรกล่าวถึงการพัฒนาตนกล่าวคือ พราหมณ์กฎทนต์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ 3 ประการ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร” อันมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในกฎทนต์สูตร เพื่อศึกษาการพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นคุณูปการที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงต้องการ ค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในกฎทนต์สูตร
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร

การทบทวนวรรณกรรม

กฎทนต์สูตร

ความสำคัญของกฎทนต์สูตร คือ เป็นพระสูตรว่าด้วยเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่กฎทนต์พราหมณ์ผู้กำลังเตรียมพิธีบูชายัญ ว่าด้วยพิธีบูชายัญตามความหมายในแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ต้องฆ่าฟันเปียดเบียนสัตว์ มีแต่การเสียสละ ทำทาน ยึดถือพระรัตนตรัย รักษาศีล การเจริญปฐมฌาน และวิชา 8 ทำให้สามารถบรรลุธรรมได้ 4 ชั้น คือ 1. พระโสดาบัน 2. พระสกทาคามี 3. พระอนาคามี 4. พระอรหันต์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตรเป็นการพัฒนาตนตามหลักยัญ คือทาน ซึ่งหมายถึง นิตยทาน หลักยัญ คือ ไตรสรณคัมภ์ ได้แก่ การเลื่อมใสพระรัตนตรัยถือเป็นสรณะ หลักยัญ คือ ศีล หมายถึง บุคคลผู้มี

จิตเลื่อมใสสมาทานศีล 5 ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับศีล หลักัญญ คือ ฌาน 4 ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน เป็นต้นถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองระดับสมาธิ และหลักัญญ คือ วิชา 8 ได้แก่ วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิญาณ อิทธิวิธญาณ ทิพพโสถญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ และ อาสวักขยญาณ ในระดับปัญญา (พระพุทธโฆสเถระ, 2554) เมื่อได้ปฏิบัติตามญาณเหล่านี้จิตย่อมพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และ อวิชชาสวะ บรรลุมรรค ผล และนิพพานได้ในที่สุด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต โดยมุ่งศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในภุมันตสูตร การพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก และแนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในภุมันตสูตรนำมาสรุป เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ดังต่อไปนี้

1) เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและสาระสำคัญในภุมันตสูตร การพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในภุมันตสูตร เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยรวบรวมจาก ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถาแปล ปกรณวิเสส และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรเพื่อขยายความในเนื้อหา ศึกษาข้อมูลจากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

- 2) วิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา
- 3) เสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์
- 4) ปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียงตามคำแนะนำ และนำเสนอผลงาน

ผลการวิจัย

โครงสร้างและสาระสำคัญในภุมันตสูตร

ภุมันตสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยภุมันตพราหมณ์ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภุมันตพราหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญญิกา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อชาณุมัต แคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหมไทยให้ภุมันตพราหมณ์ปกครอง ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะไปประทับที่นั่น ภุมันตพราหมณ์กำลังเตรียมการจัดทำพิธีบูชามหาัยญ 3 ประการ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มีองค์ประกอบ 16 ประการ เพื่อความสุข ความเจริญของตนเองและประชาชนในหมู่บ้านของเขา พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายพิธีบูชามหาัยญ 3 ประการที่มีองค์ประกอบ 16 ประการ โดยยกเอาพิธีบูชามหาัยญของพระเจ้ามหาวิชิตราช มาตรัสเล่าประกอบ ได้แก่ พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่งทรงประสงค์จะทำพิธีบูชามหาัยญเพื่อความสุขสวัสดิแก่พระองค์เองและ อาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไร พราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทำเป็นชั้น ๆ 6 ขั้นตอน สาระสำคัญในภุมันตสูตร ได้แก่

1) เรื่องยัญของพระเจ้ามหาวิชิตรากล่าวคือพระเจ้ามหาวิชิตราช เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีทองพระคลังและฉางบริบูรณ์ ปรารถนาจะบูชามหาัยญ ขอท่านจงชี้แจงวิธีบูชามหาัยญ ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน พลเมืองเหล่านั้น จักเป็นผู้ชวนชวยในการทำงานของตนๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์ บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้พื่อนอยู่บ้นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่ พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ก็ได้พระราชทานข้าวปลูกและข้าวกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ ที่

ชะม๊กเขม้นในกสิกรรมและโครักกรรม พระราชทานทุนแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ ที่ชะม๊กเขม้นในพาณิชยกรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการในบ้านเมืองของพระองค์ที่ขยัน

2) ยัญ 3 มีบริวาร 16 กล่าวคือ พรหมณ์บุโรหิตได้แสดงยัญวิธี 3 ประการถวายพระเจ้ามหาวิชิตราก่อนทรงบูชายัญว่า 1) เมื่อพระองค์ทรงบูชามหายัญอยู่ ความวิปฏิสารบางอย่างพึงมีว่า กองโภคสมบัติใหญ่ของเราจักหมดเปลือง พระองค์ไม่ควรทรงทำความวิปฏิสารเช่นนี้ 2) เมื่อพระองค์ทรงบูชามหายัญอยู่ ความวิปฏิสารบางอย่างพึงมีว่า กองโภคสมบัติใหญ่ของเรากำลังหมดเปลืองไปอยู่ พระองค์ไม่ควรทรงทำความวิปฏิสารเช่นนั้น 3) เมื่อพระองค์ทรงบูชามหายัญอยู่ ความวิปฏิสารบางอย่างพึงมีว่า กองโภคสมบัติใหญ่ของเราได้หมดเปลืองไปแล้ว พระองค์ไม่ควรทรงทำความวิปฏิสารเช่นนั้น พรหมณ์บุโรหิตได้แสดงยัญวิธี 3 ประการ ถวายพระเจ้ามหาวิชิตราก่อนทรงบูชายัญนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักธรรมสำคัญในกฎทนต์สูตร ได้แก่

1) หลักยัญ คือ ทาน ได้แก่ นิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลถวายเจาะจงพวกบรรพชิตผู้มีศีล พระอรหันต์ ย่อมเข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น เพราะในยัญนั้น ไม่ปรากฏว่ามีการประหารด้วยท่อนไม้ การจับไสคอกันเลย ฉะนั้น พระอรหันต์ย่อมเข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญนั้น ซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผล มากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง 3 ประการ ซึ่งมีบริวาร 16 นี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) หลักยัญ คือ ไตรสรณคณณ์ ได้แก่ ยัญของบุคคลที่มีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าและมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง 3 ประการ ซึ่งมีบริวาร 16 นี้ กวานิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ

3) หลักยัญ คือ ศีล ได้แก่ การที่บุคคลเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอกินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท และงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท ส่วนในกฎทนต์สูตร แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ จุฬศีล หมายถึง ศีลย่อย ซึ่งเป็นศีลที่เป็นหลักประพฤติปฏิบัติของภิกษุ มัชฌิมศีล หมายถึง ศีลระดับกลาง ซึ่งเป็นหลักความประพฤติของพระภิกษุมิ 10 ข้อ และ มหาศีล หมายถึง ศีลใหญ่ ซึ่งเป็นหลักความประพฤติของพระภิกษุมิ 7 ข้อ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2555) นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าและมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง 3 ประการ ซึ่งมีบริวาร 16 นี้ กวานิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ และกว่าสรณคณณ์

4) หลักยัญ คือ ฌาน 4 กล่าวคือ ภิกษุนั้นสังต์จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายในมีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ภิกษุมือเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข และภิกษุบรรลุจตุตถฌาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญก่อนๆ

5) หลักยัญคือวิชา 8 ประการกล่าวคือ 1. ยัญคือวิปัสสนาญาณ ภิกษุนั้นยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ 2. ยัญคือมโนมยทธิญาณ ภิกษุนั้นยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่อนิรมิตรูปอันเกิดแต่ใจ 3. ยัญคืออิทธิวิธญาณ ภิกษุนั้นยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออิทธิวิธี 4. ยัญคือทิพยโสตญาณ ภิกษุนั้นยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่อทิพยโสตธาตุ 5. ยัญคือเจโตปริยญาณ ภิกษุนั้นยอมโน้มน้อมจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ เธอยอมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ 6. ยัญคือบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ภิกษุนั้น ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอยอมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก 7. ยัญคือทิพพจักขุญาณ ภิกษุนั้น ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย และ 8. ยัญคืออสาวิกขยญาณ ภิกษุนั้น ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออสาวิกขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็น

จริง นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญก่อนๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การพัฒนาตนและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลให้ดีขึ้น ทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ ให้กลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญสู่ตนเองสังคม และประเทศชาติ (ราตรี พัฒนรังสรรค์, 2544) การพัฒนาตน คือ การที่บุคคลพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นกว่าเดิม เหมาะสมกว่าเดิม ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรม แสดงพฤติกรรม เพื่อสนองความต้องการ แรงจูงใจ หรือเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เพื่อให้ตนเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขของตน แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนกล่าวคือ มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่มีคุณค่าอยู่ในตัวเอง ทำให้สามารถฝึกหัดและ พัฒนาตนได้อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยังต้องอาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นในการพัฒนาตน อุปสรรค สำคัญของการปรับปรุงและพัฒนาตนเอง คือ การที่บุคคลมีความคิดติดยึด ไม่ยอมปรับเปลี่ยนวิธีคิด และการกระทำจึงไม่ยอมสร้างนิสัยใหม่ หรือฝึกทักษะใหม่ๆ ที่จำเป็นต่อตนเอง ซึ่งการปรับปรุงและพัฒนาตนเองนั้น สามารถดำเนินการได้ตลอดเวลาและอย่างต่อเนื่อง ส่วนเป้าหมายของการพัฒนาตนเองนั้น ก็เพื่อการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง เหมาะสม และเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิต สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความสุข สามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสแหล่งเรียนรู้และสามารถเพิ่มทักษะในการนำไปปฏิบัติได้จริง เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติคือ ทดลองฝึกปฏิบัติตามที่ได้เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) การบูรณาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการพัฒนาพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม (พระอรรถชาติ เดชดำรง, 2566) เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสุขสงบ (ปรียพร วิชาลบูรณ และ คณะ, 2566)

การบรรลุธรรม คือ การเข้าถึงสภาวะอันประเสริฐ หรือ ความถึงพร้อมเฉพาะ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2537) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสภาวะที่สิ้นไปแห่งกองทุกข์ทั้งปวง ผู้ที่บรรลุในขั้นใดขั้นหนึ่งจะได้รับการยกย่องว่าเป็น อริยบุคคล (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือ การเข้าถึง หรือการทำให้แจ้งธรรม คือสภาวะของจิตที่เข้าถึงมรรคญาณ 4 ได้แก่ โสตาปัตติ มรรคญาณ สกทาคามีมรรคญาณ อนาคามีมรรคญาณ และอรหัตมรรคญาณ ซึ่งปัญญาในมรรคจิตเหล่านี้ จะพิจารณาความเกิดและความเสื่อมแห่งรูปและนามตามความเป็นจริงในอริยสัจ มรรคญาณจะทำหน้าที่กำหนดรู้รูปและนามว่า เป็นทุกข์ เป็นเหตุแห่งทุกข์ การทำให้แจ้งในการดับทุกข์ และการทำภาวนาเพื่อออกจากทุกข์ ความระงับจากสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับกิเลส ความเย็นสนิท การบรรลุธรรมมี 4 ประเภทคือ

1) พระโสดาบันคือ เป็นผู้เกิดธรรมจักขุ คือ ดวงตาเห็นธรรมพร้อมๆ กันกับละสังโยชน์ 3 ได้ แต่ยังมีกามฉันทะและโทสะในสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ข้อหรือโอรัมภาคิยสังโยชน์

2) พระสกทาคามีสามารถตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส และบรรเทาภวราคะกับปฏิฆะได้ แต่ยังมีละสังโยชน์เบื้องสูง 5 ประการไม่ได้ ผู้บรรลุพระสกทาคามีเมื่อตายแล้วจะกลับมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว

3) พระอนาคามีสามารถตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ภวราคะ ปฏิฆะได้ และตัดสังโยชน์เบื้องสูงได้ 3 ประการ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะได้ เมื่อตายแล้วไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก

4) พระอรหันต์สามารถตัดสังโยชน์ 10 ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาทั้งหมดแล้วเมื่อนิพพานแล้วไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก เป็นการสิ้นสุดวงจรของสังสารวัฏได้ในที่สุด

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์ คือ ทานในกฎทันตสูตร กล่าวคือ บุคคลทำนิตยทาน อันเป็นอนุภุชยอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลถวายเจาะจงพวกบรรพชิตผู้มีศีล การที่จะลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นอีกแล้วให้ทาน เป็นภาระหนักของชนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น และชาวชนบททั้งสิ้นเมื่อไม่ทำการทำงานของตนจักเสื่อม คำว่านิตยทาน คือ ทานประจำ ได้แก่ นิตยภัต หมายถึง ทานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาทำแล้วด้วยคิดว่า พ่อและปู่เป็นต้นของพวกเราเคยทำมาแล้ว ในภายหลัง เขาจะเป็นคนซึ่งใจควรทำต่อไป ตามที่สืบต่อกันมาของวงศ์ตระกูลนั้นคือ แม้จะยากจนในตระกูลย่อมไม่ตัดทานที่เขาเจาะจงถวายแก่ท่านผู้มีศีลอยู่เป็นประจำนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ทานทั้งหมดที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองเพื่อการบรรลุธรรมในระดับทานคือ รู้จักเสียสละทรัพย์ของตนเพื่อคนอื่น และเป็นเสบียงทางในการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในชาติต่อไป

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คืออาน 4 ในกฎทันตสูตร ได้แก่

1) การพัฒนาตนเพื่อบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือปฐมอานต้องประกอบด้วยองค์อาน 5 ประการคือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และจิตเตกัคคตา ถ้าเอาสมาธิในปฐมอานมาเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณแล้วอำนาจสมาธิของปฐมอาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) สามารถเป็นกำลังให้วิปัสสนาญาณกำจัดกิเลสเป็นสมุจเฉตปหานคือตัดกิเลสได้เด็ดขาดจนบรรลุอรหัตผลได้สมความปรารถนาอำนาจอานแต่อานที่ 1 มีอานุภาพมากอย่างนี้ และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในวันข้างหน้า

2) การพัฒนาตนเพื่อบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือทุติยอาน มีอารมณ 3 ประการคือ ปีติ สุข เอกัคคตา ถ้าเราเอาอารมณทุติยอาน ไปเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณแล้ว สมาธิระดับทุติยอานจะมีกำลังช่วยให้วิปัสสนาญาณกำจัดกิเลสได้ดีและรวดเร็วกว่ากำลังของปฐมอานมาก และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในวันข้างหน้า

3) การพัฒนาตนเพื่อบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือ ตติยอานมีอารมณ 2 ประการ คือ สุข เอกัคคตา ภาวนานี้ ท่านว่าเป็นอานที่กายกับจิตแยกกันเด็ดขาด ตติยอานที่เป็นโลกียภาวนาให้ผลอย่างนี้ ถ้าเอาตติยอาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ไปเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณ วิปัสสนาจะมีกำลังกล้า ตัดกิเลสให้เด็ดขาดได้โดยรวดเร็ว และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในวันข้างหน้า

4) การพัฒนาตนเพื่อบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือจตุตถอานมีอารมณ 2 เหมือนตติยอาน แต่ผิดกันที่ตติยอาน มีสุขกับเอกัคคตา สำหรับจตุตถอานนี้ ตัดความสุขออกเหลือแต่เอกัคคตา และเติมอุเบกขาเข้ามาแทน ฉะนั้น อารมณของจตุตถอานจึงมีอารมณผิดแผกจากอาน 3 ตรงที่ตัดความสุขออกไป และเพิ่มการวางเฉยเข้ามาแทนที่ จตุตถอาน นี้ เป็นกำลังของวิปัสสนาญาณชำระกิเลสให้หมดสิ้นต่อไป ฉะนั้น ภาวนา 4 เป็นต้นที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับสมาธิคือ มีความตั้งใจมั่นมีสติมั่นคงในพระรัตนตรัย มีจิตไม่ฟุ้งซ่านไปในทางที่ผิด และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในวันข้างหน้า

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือ วิชชา 8 ในกฎทันตสูตร ได้แก่

1) การพัฒนาตนเพื่อบรรลุธรรมตามหลักกัณฑ์คือวิปัสสนาญาณ กล่าวคือ บุคคลนั้นมีอินทรีย์ พละ และโพชฌงค์ ทำให้สมาธิเสมอกัน แล้วละสังขารนั้นด้วยญาณกำหนดรู้ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมาหยั่งลงสู่วิถีของวิปัสสนาญาณถ้าทำความเพียรเพื่อบรรลุภูมิที่ 4 เพื่อละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชาโดยไม่เหลือเลย และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพพานในวันข้างหน้า

2) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญคือมโนเมทธิญาณกล่าวคือ ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่า ใส้เป็นต้นเป็นเช่นเดียวกับหญ้าปล้องเป็นต้น ฉันทใด รูปที่สำเร็จด้วยใจก็เป็นเช่นเดียวกับท่านผู้มีฤทธิ์เหมือนกัน ฉันทนั้น นี้คือฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจคือมโนมยอทธิ ได้แก่ ออกจากภพที่เป็นบาทขั้นแรก น้อมนึกถึงกายแล้วอธิษฐานว่า กายจงเป็นโพรง มั่นก็เป็นโพรงไปเหมือนที่ใจน้อมนึก และเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

3) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญคืออิทธิวิธญาณกล่าวคือ ฤทธิ์มี 10 อย่างเช่น ฤทธิ์ที่อธิษฐาน ย่อม น้อมนึกให้เป็นหลายคน เพราะสำเร็จด้วยสามารถแห่งการอธิษฐาน และวิฤพพนาฤทธิ์ คือ ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่างๆ เพราะเป็นไปด้วยอำนาจละเพศตามปกติและทำให้ผิดปกติเป็นต้น และเมื่อจิตสงบสามารถเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

4) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญ คือ ทิพโสตญาณ กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว น้อมจิตไปเพื่อทิพโสตญาณได้ยินเสียง 2 ชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ และเมื่อจิตเป็นสมาธิสามารถเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

5) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญคือเจโตปริยญาณ กล่าวคือ บุคคลมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณกำหนดรู้จิตของสัตว์และคนอื่นด้วยจิตของตน คือ สามารถรู้จิต 16 อย่างของผู้อื่นได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) และเมื่อจิตสงบแล้วสามารถเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

6) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อบุคคลมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ สามารถตามระลึกถึงสถานที่ที่ตนปรารถนาแล้วๆ ได้ และเมื่อจิตสงบแล้วสามารถเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

7) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญคือทิพจักขุญาณ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่อทิพจักขุญาณ เห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ คือ สามารถมองเห็นรูปที่ตนปรารถนาแล้วๆ ได้ และเมื่อจิตสงบแล้วสามารถเป็นบาทฐานในการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม ผล และนิพานในวันข้างหน้า

8) การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมตามหลักยัญคืออสาวิกขยญาณกล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่ออสาวิกขยญาณ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ คือ สามารถยังสุขอันเกิดแต่โลกุตตรมรรคคือ บรรลุธรรม ผล และนิพานอันประณีตยิ่งได้

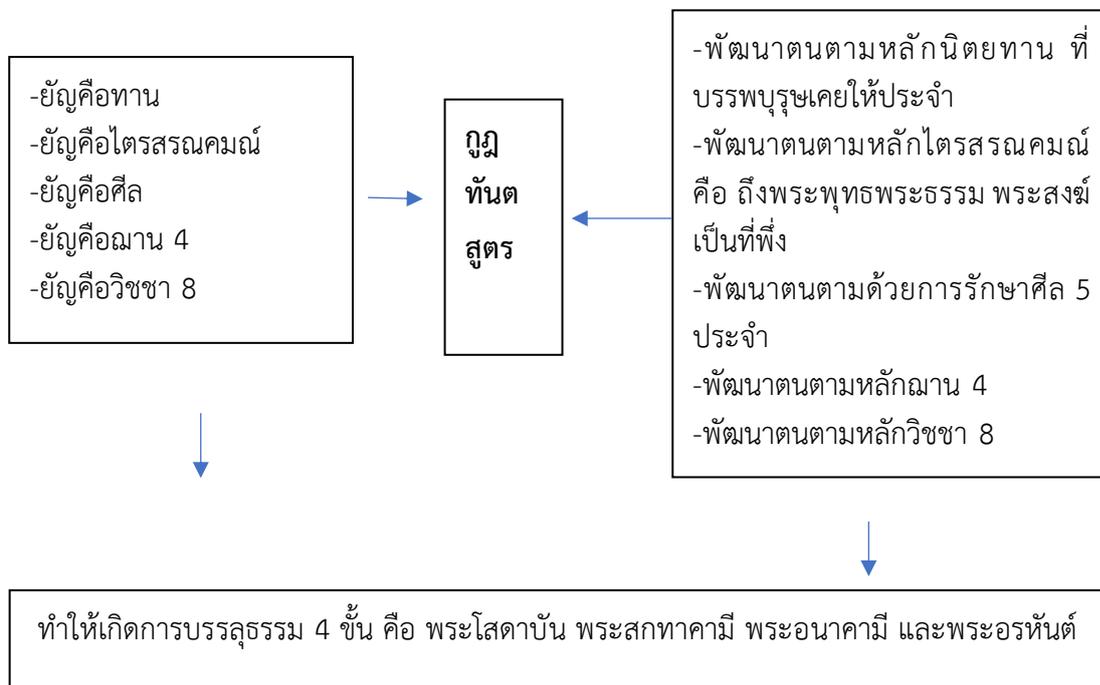
สรุป

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในภพทุติยภพ คือ พัฒนาตนตามหลักยัญคือทาน ซึ่งหมายถึง นิตยทาน ได้แก่ ทานประจำที่ทำตามสืบทอดกันมาของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองระดับทาน หลักยัญคือไตรสรณคมน์ได้แก่ การเลื่อมใสพระรัตนตรัยถือเป็นสรณะ ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับปัญญา หลักยัญคือศีล หมายถึงบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานศีล 5 ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับศีล หลักยัญคือฌาน 4

ได้แก่ ปฐมญาณ ทุติยญาณ เป็นต้นถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองระดับสมาธิ และหลักยัญคือวิชา 8 ได้แก่ วิปัสสนา ญาณ มโนมยิทธิญาณ อิทธิวิธีญาณ ทิพพโสถญาณ เจตปริยญาณ ปุพเพ นิวาसानุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ และ อาสวักขยญาณ ถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองในระดับปัญญา

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร ทำให้สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยได้เป็นองค์ความรู้เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร และเพื่อเป็นผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสริมสร้างคุณค่าที่ดีให้แก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ คือ “แนวทางการพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร” ถือว่ามีคุณค่า และเป็นสิ่งสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นดังนี้

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนของหลักธรรมในแง่มุมอื่น ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ครบในทุก ๆ ด้าน ดังนี้

- 1) แนวทางการพัฒนาตนตามหลักยัญคือไตรสรณคมณ์เพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร
- 2) แนวทางการพัฒนาตนตามหลักยัญคือศีลเพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร
- 3) แนวทางการพัฒนาตนตามหลักยัญคือ ฌาน 4 เพื่อการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร

เอกสารอ้างอิง

ปริยพร วิศาลบุรณ, สุรัมภา รอดมณี, เนาวนิจ พึ่งจันทร์เดช และ เบญญาภา ทนต์ประเสริฐเวช. (2566). จิตบำบัดตามแนวพุทธจิต: บทวิเคราะห์ในมิติทางการพยาบาล. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 120-140.

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2537). *ปทานุกรม บาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: เอส อาร์พรีนติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระพุทฺธโสมเถระ. (2554). *วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุฒาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร แผลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม : มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481-492.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราตรี พัฒนรังสรรค์. (2544). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.